

Maria Jokić

ZMIANY W STRUKTURZE PALENIA TYTONIU W POLSCE W LATACH 1976, 1986 I 1990

Zakład Organizacji Badań Masowych Centrum Onkologii
– Instytutu im. *Marii Skłodowskiej-Curie* w Warszawie
Kierownik: doc. dr hab. med. *Z. Wronkowski*
Dyrektor: prof. dr hab. med. *A. Kułakowski*

Porównano 3 badania z lat 1976, 1986 i 1990, dotyczące palenia tytoniu i opinii społeczeństwa polskiego o związku tego nałogu z występowaniem nowotworów tytoniozależnych w celu określenia grup ludności wymagających nasilonego zwalczania palenia oraz oceny, czy opinia o szkodliwości tytoniu wpływa na zwyczaj palenia.

WSTĘP

Związek między zachorowaniami na raka płuca i inne tzw. nowotwory tytoniozależne (np. krtni, wargi, jamy ustnej, gardła, trzustki, pęcherza moczowego) i paleniem tytoniu, został udowodniony przez badania epidemiologiczne. Stwierdzono także, że częstość występowania tych nowotworów zależy od liczby wypalanych dziennie papierosów (5). Oszacowano, że palenie przyczynia się do ok. 30% zgonów z powodu nowotworów (2). Zwalczanie palenia jest więc ważnym działaniem w profilaktyce nowotworów. Wytyczne w tym zakresie zawarte zostały w programach walki z rakiem dla Europy i Stanów Zjednoczonych (1, 3).

W związku ze wzrostem częstości palenia w Polsce w latach 1974–1976 zwalczanie tego nałogu uległo nasileniu, zwłaszcza od 1975 roku. W ramach PR-6 i CPBR 11.5¹ powstały opracowania o strukturze palenia, o szkodliwości polskich papierosów oraz wskazania dla oświaty zdrowotnej (7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15). Równocześnie prowadzono oświatę, zwłaszcza przez środki masowego przekazu.

Występująca w ostatnich latach w Polsce przedwczesna umieralność mężczyzn związana jest głównie ze wzrostem zachorowań na nowotwory tytoniozależne oraz choroby układu krążenia (16). Wymaga to dalszego zwalczania palenia tytoniu. Duże znaczenie w tym zakresie może mieć otwarcie w 1994 roku, przez Światową

¹ Program Rządowy i Centralny Program Badawczo-Rozwojowy: „Zwalczanie Chorób Nowotworowych” w latach 1975–1990.

Organizację Zdrowia, w Centrum Onkologii w Warszawie, jednej ze swych siedzib – „WHO Collaboration Centre – A Tobacco – Free Europe” dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej (17).

Obecne opracowanie przedstawia zmiany w strukturze palenia papierosów w latach 1976, 1986 i 1990² w celu określenia grup ludności szczególnie wymagających działań oświatowych oraz dostarczenia informacji, na ile wiedza i opinia o szkodliwości palenia ma związek z zachowaniem (paleniem papierosów). Dodatkowym celem pracy jest uzyskanie danych dla przyszłych analiz związku między częstością palenia, a występowaniem nowotworów tytoniozależnych.

MATERIAŁ I METODA

Badania wykonano w latach: 1976 (7), 1986 (9) i 1990 w współpracy z Ośrodkiem Badania Opinii Publicznej w Warszawie w reprezentacyjnych próbach ogólnopolskich osób powyżej 15 roku życia. Liczebność prób w poszczególnych latach – odpowiednio: 1976 osób (939 mężczyzn i 1037 kobiet), 878 (418 i 460) i 863 (408 i 455).

Zastosowano wywiad wg kwestionariusza z 3 pytaniami: 1. „Czy pali Pan(i) tytoni?”; 2. „Ile sztuk papierosów wypala Pan(i) dziennie? 3. „Niektórzy ludzie uważają, że palenie tytoniu przyczynia się do powstawania raka np. płuca, krtani – inni, że nie jest to jeszcze udowodnione. Jakiego Pan(i) jest zdania?”. Odpowiedzi skorelowano z cechami demograficzno-społecznymi respondentów. Wyniki dotyczące dwóch pierwszych pytań porównano z uzyskanymi w latach 1976 i 1986 – dotyczące trzeciego pytania odnoszą się tylko do 1990 roku.

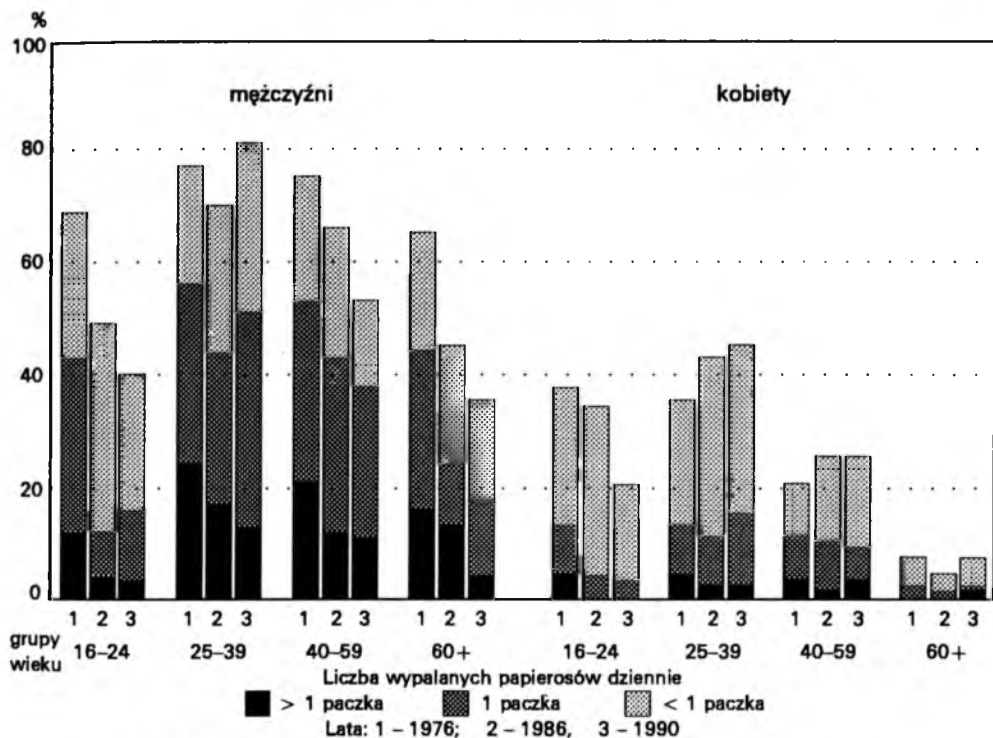
WYNIKI

W 1990 roku 42% badanych osób podało, że pali papierosy. W porównaniu z 1976 rokiem (48% palących) nastąpił istotny spadek odsetka ($p \leq 0,05$) palących – o 6% – w porównaniu z 1986 rokiem (44% palących) – o 2%.

Optymistyczny jest fakt istotnego spadku odsetków ($p \leq 0,001$) palących mężczyzn – o 18% i tzw. intensywnych palaczy (palących więcej niż 1 paczkę dziennie) – o 9%. Wśród kobiet częstość palenia wzrosła o 4%, a odsetek palących intensywnie pozostał bez zmian. W 1990 roku paliło 55% mężczyzn i 29% kobiet. W latach 1976 i 1986 odpowiednio: 73% i 25%, 61% i 28%.

Spadek odsetka palących mężczyzn wystąpił we wszystkich grupach wieku z wyjątkiem – 25–39 lat (wzrósł o 4%); największy – w grupach 16–24 lat i powyżej 60 roku życia – odpowiednio: 29 i 30%. Wśród kobiet nastąpił spadek – w grupie 16–24 lata i powyżej 60 roku życia odpowiednio: o 17 i 30%, a wzrost w grupach – 25–39 i 40–59 lat odpowiednio: o 10 i 5%. (ryc. 1).

² Istnieją wcześniejsze i późniejsze badania struktury palenia tytoniu w Polsce, jednak ze względu na odmienną technikę badawczą i analizę danych nie nadają się do bezpośrednich porównań.

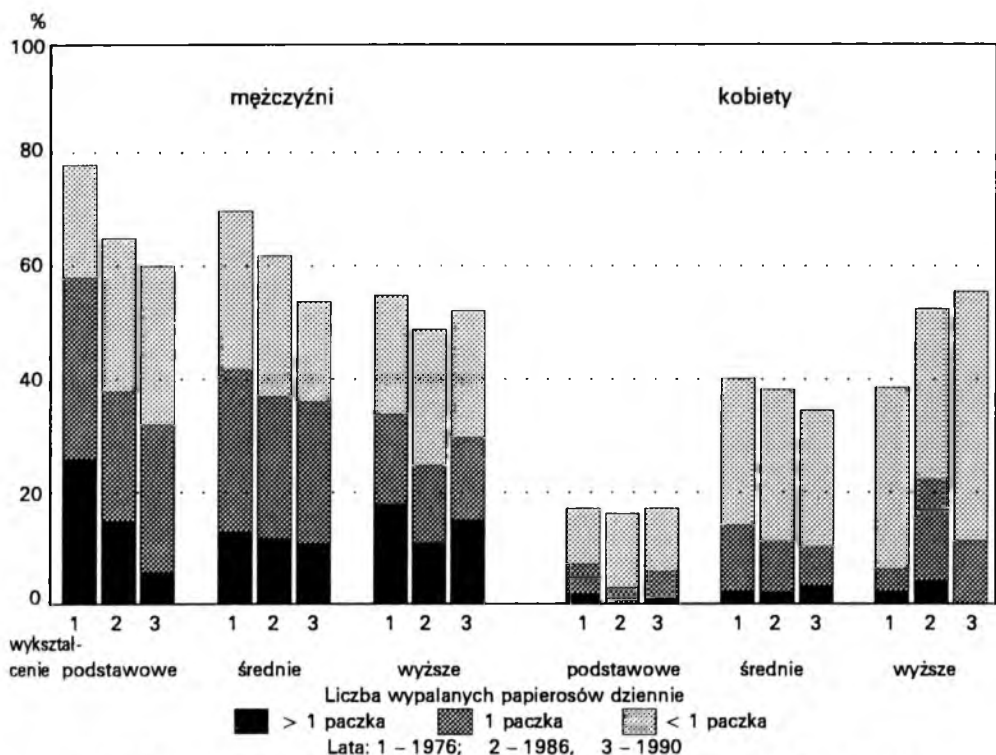

Rys. 1. Struktura palenia tytoniu wg płci i wieku. Polska, 1976, 1986 i 1990.

Wśród mężczyzn w 1990 roku, jak w latach 1976 i 1986, częstość palenia malała ze wzrostem wykształcenia. W porównaniu z rokiem 1976 spadek odsetka palaczy wystąpił wśród osób z wykształceniem podstawowym, średnim i z wyższym – odpowiednio: o 18%, 16%, 5%. Odmienne wśród kobiet – odsetek palących zwiększał się ze wzrostem wykształcenia. Najczęściej paliły kobiety z wykształceniem wyższym – 55%. W tej grupie nastąpił wzrost odsetka palaczek o 17% – w innych – odsetki nieznacznie zmniejszyły się lub pozostały bez zmian (ryc. 2).

Status społeczno-zawodowy także różnicował palących. Wśród mężczyzn, podobnie jak poprzednio, najczęściej palili robotnicy niewykwalifikowani (74%), a najrzadziej pracownicy umysłowi (40%). W porównaniu z 1976 rokiem nastąpił spadek odsetka palaczy we wszystkich grupach – największy wśród pracowników umysłowych – o 22%, a najmniejszy wśród rolników i robotników niewykwalifikowanych – o 6%. Status społeczno-zawodowy kobiet miał inny związek z paleniem – najczęściej paliły pracownice umysłowe – 35%, a najrzadziej rolniczki – 14%. Obserwuje się jednak zmniejszanie odsetka palaczek wśród pracownic umysłowych i robotnic wykwalifikowanych – o 4 i 8%, a wzrost – wśród rolniczek i robotnic niewykwalifikowanych – o 4 i 6% (ryc. 3).

W 1990 roku rzadziej palili mężczyźni – mieszkańcy miast, niż wsi. We wszystkich grupach nastąpił spadek odsetka palaczy w porównaniu z 1976 r. – największy

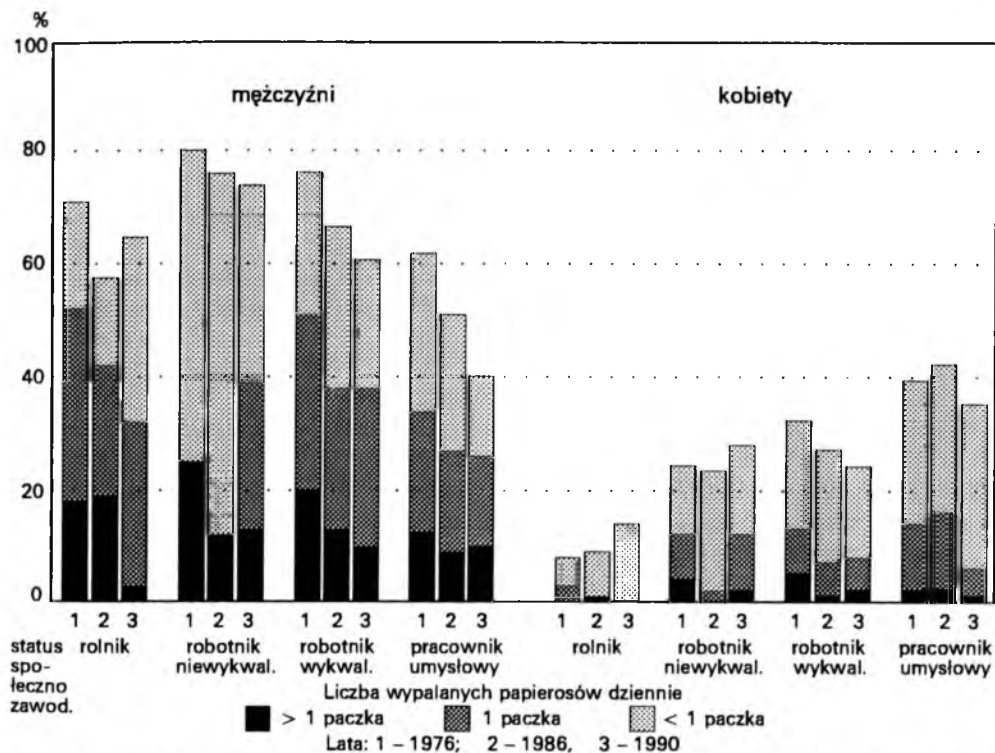

Rys. 2. Struktura palenia tytoniu wg płci i wykształcenia. Polska, 1976, 1986 i 1990.

w miastach do 20 tys. mieszkańców – o 29%, a najmniejszy – na wsi – o 15%. Wśród kobiet sytuacja była odwrotna – najrzadziej paliły mieszkanki wsi – 20%, a najczęściej – dużych miast – 36%. We wszystkich grupach stwierdzono wzrost odsetka palaczek o 4–5%, jedynie w średnich miastach nastąpił spadek – o 4% (rys. 4).

Uświadomienie o szkodliwości palenia tytoniu, czego wyrazem była opinia o wpływie palenia na powstawanie nowotworów, u mężczyzn wiązało się ze zwyczajem palenia – 80% niepalących było przekonanych o szkodliwości palenia, a palących – tylko 69% (różnica istotna $p \leq 0,01$). Częstość opinii miała także związek z liczbą wypalanych dziennie papierosów. W opinii kobiet palących i niepalących o szkodliwości palenia nie było istotnej różnicy. Nie występował także związek między liczbą wypalanych dziennie papierosów, a przekonaniem o wpływie palenia na powstawanie nowotworów tytoniozależnych (tab. I).

Wg czynników demograficzno-społecznych, w częstości opinii o szkodliwości palenia, wśród mężczyzn występowały różnice w zależności od: wieku – najczęściej taki pogląd był wyrażany przez młodzież (16–24 lat) – 83%, a najrzadziej w grupie – 25–39 lat – 68%, wykształcenia – częstość opinii wzrastała wraz z wykształceniem, miejsca zamieszkania – najrzadziej wyrażali ją mieszkańcy wsi – 69%, a najczęściej mieszkańcy dużych miast – 79%. Status społeczno-zawodowy tylko nieznacznie różnicował pogląd o szkodliwości palenia (tab. II).

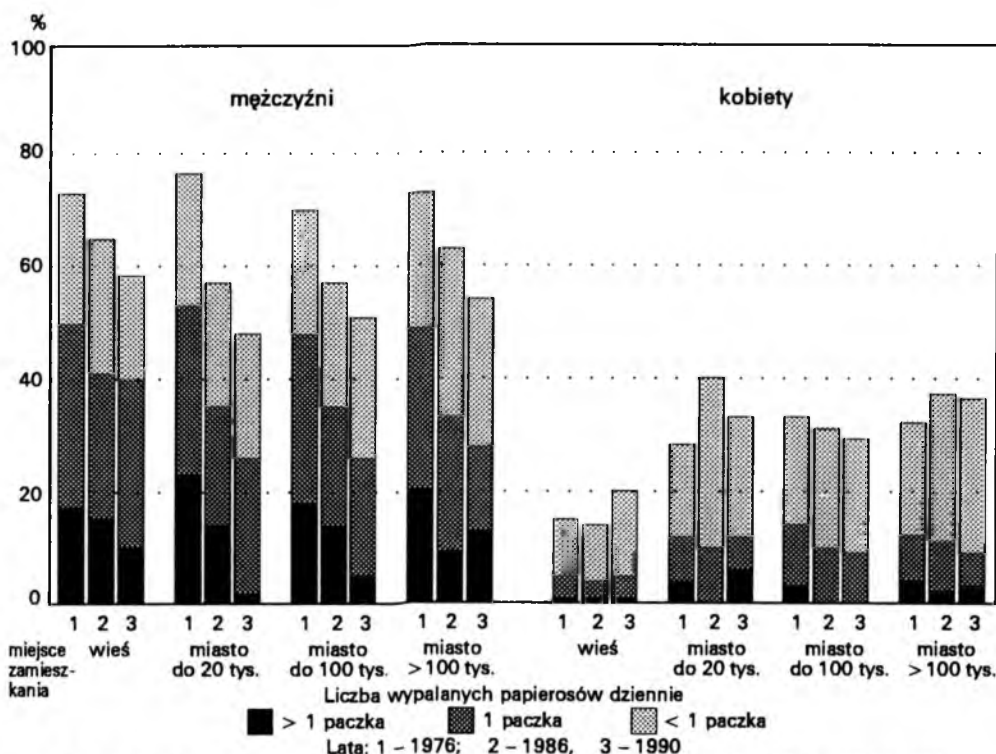
Rys. 3. Struktura palenia tytoniu wg płci i statusu społeczno-zawodowego. Polska, 1976, 1986 i 1990.

Wśród kobiet, opinia o związku palenia tytoniu z powstawaniem nowotworów była najbardziej rozpowszechniona wśród młodzieży (16–24 lata) – 87% korelowała

Tabela I. Opinia o szkodliwości palenia tytoniu w zależności od liczby wypalanych dziennie papierosów wg płci. Polska 1990.

Dane %

Liczba wypalanych dziennie papierosów		Rodzaj opinii			
		Palenie przyczynia się do powstawania raka	To nie jest jeszcze udowodnione	Palenie nie przyczynia się do powstawania raka	Trudno powiedzieć
Mężczyźni	Nie palę	80	15	2	3
	< 1 paczka	71	20	5	4
	1 paczka	73	19	5	3
	> 1 paczka	58	32	10	–
Kobiety	Nie palę	83	10	2	5
	< 1 paczka	75	17	3	7
	1 paczka	79	17	3	1
	> 1 paczka	75	13	12	–

Rys. 4. Struktura palenia tytoniu wg płci i miejsca zamieszkania Polska, 1976, 1986 i 1990.

dotąd z wykształceniem i statusem społeczno-zawodowym oraz z liczbą ludności miejsca zamieszkania (tab. III).

Tabela II. Opinia o szkodliwości palenia tytoniu w zależności od cech demograficzno-społecznych, mężczyźni. Polska 1990.

Dane %

Cechy demograficzno-społeczne	Rodzaj opinii			
	Palenie przyczynia się do powstawania raka	To nie jest jeszcze udowodnione	Palenie nie przyczynia się do powstawania raka	Trudno powiedzieć
Wiek				
16-24	83	14	1	2
25-39	68	24	5	3
40-59	73	20	3	4
60 +	76	16	6	2
Wykształcenie				
Podstawowe	71	18	7	4
Średnie	75	18	3	4
Wyższe	80	20	-	-

Cechy demograficzno-społeczne	Rodzaj opinii			Trudno powiedzieć
	Palenie przyczynia się do powstania raka	To nie jest jeszcze udowodnione	Palenie nie przyczynia się do powstawania raka	
Status społ.-zawod.				1
Rolnik	74	17	8	9
Robotnik niewykwalifikowany	78	9	4	4
Robotnik wykwalifikowany	73	20	3	-
Pracownik umysłowy	78	20	2	
Miejsce zamieszkania				3
Wieś	69	22	5	4
Miasto do 20 tys.	78	13	5	5
Miasto do 100 tys.	77	13	5	1
Miasto powyżej 100 tys.	79	18	2	

Tabela III. Opinia o szkodliwości palenia tytoniu w zależności od cech demograficzno-społecznych, kobiety. Polska 1990. Dane %

Cechy demograficzno-społeczne	Rodzaj opinii			Trudno powiedzieć
	Palenie przyczynia się do powstania raka	To nie jest jeszcze udowodnione	Palenie nie przyczynia się do powstawania raka	
Wiek				5
16-24	87	6	2	7
25-39	81	10	2	4
40-59	78	15	2	7
60 +	79	10	4	
Wykształcenie				8
Podstawowe	77	12	3	3
Średnie	82	13	2	2
Wyższe	92	4	2	
Status społ.-zawod.				16
Rolnik	67	19	3	8
Robotnik niewykwalifikowany	71	16	5	4
Robotnik wykwalifikowany	86	8	2	2
Pracownik umysłowy	84	13	1	
Miejsce zamieszkania				9
Wieś	77	11	3	2
Miasto do 20 tys.	75	20	3	5
Miasto do 100 tys.	85	7	3	4
Miasto powyżej 100 tys.	85	10	1	

DYSKUSJA

Mimo spadku częstości palenia tytoniu w analizowanym okresie, nałóg ten był bardzo rozpowszechniony w Polsce – w 1990 roku paliło 42% populacji, podczas gdy np. w USA – tylko 25% (17).

Optymistyczny jest istotny spadek częstości palenia wśród mężczyzn, a zwłaszcza zmniejszenie się odsetka intensywnych palaczy. Niemniej, w 1990 roku, pod względem częstości palenia mężczyzn (55%), Polska znajdowała się na pierwszym miejscu w Europie. Wśród kobiet, nie wystąpił spadek, ale niewielki wzrost odsetka palących. Jednak Polska pod względem częstości palenia kobiet (29%), była w 1990 roku na trzecim miejscu w Europie, po Danii – 40% i Holandii – 31% (4).

Budzący nadzieję na poprawę, spadek palenia wśród młodzieży obojga płci, nie wpłynął znacząco na zmiany w strukturze palenia, w świetle późniejszych (1994 r.), podobnych badań OBOP-u (17).

Analiza zależności między uświadomieniem o szkodliwości palenia, a częstością występowania nałogu wykazuje u mężczyzn korelację ujemną, co świadczy o skuteczności metod oświatowych dla tej płci. Inaczej wśród kobiet – nie zachodzi tu istotny związek między przekonaniem o szkodliwości tytoniu, a nałogiem. Najczęściej palą kobiety z wyższym wykształceniem, o najwyższym statusie społeczno-zawodowym oraz mieszkanki miast, a więc osoby najczęściej wyrażające opinie o szkodliwości palenia. Przemawiałoby to za nieskutecznością metod oświatowych dla kobiet. Podobnie jest i w innych krajach (6).

WNIOSKI

1. Mimo spadku częstości palenia tytoniu wśród mężczyzn, nałóg ten był w 1990 r. bardzo rozpowszechniony. Najczęściej paliły osoby w wieku 25–39 lat, z niskim wykształceniem i o niskim statusie społeczno-zawodowym oraz mieszkańcy wsi. Wśród kobiet palenie nieznacznie wzrosło. Najczęściej paliły kobiety w wieku 25–39 lat, z wyższym wykształceniem i o wysokim statusie społeczno-zawodowym oraz mieszkanki dużych miast. Zwalczanie palenia tytoniu należałoby więc głównie prowadzić wśród tych grup osób.

2. U mężczyzn palenie tytoniu korelowało ujemnie z opiniami o jego szkodliwości – u kobiet dodatnio. Można przyjąć, że metody zwalczania palenia były skuteczne dla mężczyzn, a nie – dla kobiet.

3. Pożądane są badania psycho-społeczne dla ustalenia przyczyn palenia przez kobiety oraz opracowanie dla nich skutecznych metod oświatowych.

M. Jokiel

CHANGES IN THE STRUCTURE OF TOBACCO SMOKING IN POLAND IN 1976, 1986 AND 1990

SUMMARY

The changes in the structure of tobacco smoking in 1976, 1986 and 1990 in representative samples of Polish population were compared, and the public opinion on the role of smoking in the development of cancer of the respiratory system. The purpose was to define the groups which need especially health education, and also to define the connection between cancer awareness and smoking habit.

It was found, in 1990 in comparison with 1976, that there was a 6% significant decline in total numbers of smokers caused by a 18% slump in percentage of smoking men. Despite the fact that women were more frequently convinced of causative relation between tobacco smoking and cancer, the percentage of female smokers has increased by 4%. The most heavy female smokers were women with university-level education and the "white collars", in spite of their frequent opinion that smoking can cause cancer. It is, thus, advisable to design new methods and ways for health education that would allow for psychological and lifestyle factors associated with the smoking habit of Polish women.

PIŚMIENICTWO

1. Cancer Control Objectives for Nation: 1985–2000. NCL Monographs, 1986, 2, 15. – 2. Doll R., Peto R.: The Causes of Cancer, Oxford University Press, Oxford, New York, 1981. – 3. Europe Against Cancer Programme. Official J. Eur. Communities, 1987, 30, 1. – 4. Franceschi S., Naett C.: Eur. J. Cancer Prevention, 1995, 4, 271. – 5. International Agency for Research on Cancer. Monographs on the Evaluation of the Carcinogenic Risk of Chemicals to Humans: Tobacco Smoking. Vol. 38, Lyon 1986. – 6. Jacobson B.: The Lady Killers. Pluto Press Limited, London 1981. – 7. Jokiel M.: Przeg. Epid., 1983, 37, 3. – 8. Jokiel M., Wronkowski Z.: PTL 1985, 5, 143. – 9. Jokiel M.: Nowotwory, 1989, 39, 76. – 10. Jokiel M.: Ekspertyza dotycząca zwalczania palenia tytoniu wśród młodzieży. Biul. Inf. Centrum Onkologii, 1990, 33.
11. Przewoźniak K. i wsp.: Pol. Tyg. Lek., 1987, 29, 886. – 12. Zatoński W. i wsp.: Zdr. Publ., 1985, 8, 383. – 13. Zatoński W., Przewoźniak K.: Zdr. Publ. 1988, 3, 145. – 14. Zatoński W. i wsp.: Ekspertyza dotycząca wpływu palenia tytoniu na nowotwory złośliwe w Polsce. Biul. Inf. Centrum Onkologii, 1987, 2, 1. – 15. Zatoński W. i wsp.: Zdr. Publ. 1988, 3, 151. – 16. Zdrowotne następstwa palenia tytoniu w Polsce. (Red.: W. Zatoński, K. Przewoźniak), Ariel Sp. zo.o., Warszawa 1992. – 17. Zwalczanie nałogu palenia. Biul. Inf. Centrum Onkologii, 1994, 2–3, 21.

Adres: Zakład Organizacji Badań Masowych Centrum Onkologii
Instytutu im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie